

Asia: VN/1347/2021

Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto oikeudenkäyntikuluja riita-asioissa koskevasta arviomuistiosta

Aluksi

1. Oikeusministeriö on pyytänyt korkeimmalta oikeudelta lausuntoa oikeudenkäyntikuluja riita-asioissa koskevasta arviomuistiosta (Selvityksiä ja ohjeita -sarjan julkaisu 2021:6). Lausunnonantajia on pyydetty arvioimaan muistiossa esiteltyjä keinoja, niiden vaikuttavuutta ja erilaisia keskinäisriippuvuuksia sekä erikseen esittämään käsityksensä jo kuluvan vaalikauden aikana mahdollisesti toteutettavista toimista. Korkein oikeus on päättänyt antaa seuraavan lausunnon.

Yleisarviointi

2. Arviomuistion taustalla on hallitusohjelman tavoite oikeusturvan saatavuudesta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Eräinä keinoina tavoitteen saavuttamiseksi on hallitusohjelmassa mainittu oikeudenkäyntien kustannusten alentaminen ja oikeudenkäyntikulujen määräytymisperusteiden selvittäminen muun muassa kuluriskin alentamiseksi.

3. Muistiossa on esitelty varsin kattavasti oikeudenkäyntikulujen määräytymisperusteet, kuvattu nykyisen kulukorvaussääntelyn taustaa, arvioitu nykytilannetta ja siihen johtaneita seikkoja, sekä esitetty vertailua oikeudenkäyntikuluja koskevasta sääntelystä eräissä Euroopan valtioissa ja Euroopan unionissa. Arviomuistiossa on esitelty 21 keinoja, joilla voitaisiin hillitä oikeudenkäyntikulujen kasvua tai vähentää oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa.

4. Muistio antaa hyvän pohjan sen arvioimiselle, millä tavoin riita-asioiden oikeudenkäyntikuluja koskevaa lainsäädäntöä olisi syytä ryhtyä kehittämään. Arviomuistiossa esitetyt keinot avaavat myös näkökulmia laajempaan oikeuspoliittiseen arvokeskusteluun oikeudenhoidon ja asianajokulttuurin kehittämiseksi.

Keskeisiä huomioita nykytilasta

5. Arviomuistiossa esitetty selvitys osoittaa kärjäoikeuksien pääkäsitelyissä ratkaistujen riita-asioiden oikeudenkäyntikuluvaatimusten kasvaneen merkittävästi viimeisten vuosikymmenien aikana. Esitettyjen vaatimusten lisäksi ovat keskimääräisesti kasvaneet myös määrät, joita kärjäoikeudet ovat velvoittaneet hävinneen asianosaisen suorittamaan voittaneelle asianosaiselle korvauksena tämän oikeudenkäyntikuluista. Tuomittujen oikeudenkäyntikulujen elinkustannusindeksillä korjattu määrä on noussut 24 vuodessa enemmän kuin kaksinkertaiseksi.

6. Vuonna 2019 asianosaisten yhteenlasketut oikeudenkäyntikulut kärjäoikeudessa olivat varsinaisen riidan intressiä suuremmat noin 41 prosentissa riita-asioita. Kuluvaatimusten nousu on viime vuosina painottunut erityisesti yksityishenkilöiden nostamiin oikeudenkäynteihin.

7. Tuomioistuimiin saatettujen riita-asioiden määrä Suomessa on vaihdellut arviomuiston tarkastelujakson aikana. Riita-asioita oli tuomioistuimissa varsin paljon 1990-luvun puolivälissä alioikeusuudistuksen jälkeen, mutta niiden määrä väheni vuosikymmenen loppuun mennessä siitä noin puoleen. Tällä vuosituhanella riita-asioiden määrä kärjäoikeuksissa nousi vähitellen, kunnes vuonna 2016 niiden määrä laski kerralla selvästi.

8. Kärjäoikeuksissa käsiteltävien riita-asioiden laatu on muuttunut 2000-luvulla, kun perheoikeudellisten riita-asioiden suhteellinen osuus kaikista asioista on kasvanut. Tämä merkitsee sitä, että muunlaisia riita-asioita on yleisissä tuomioistuimissa aiempaa vähemmän.

9. Laajoja riita-asioita ratkaistaan tällä hetkellä tuomioistuimissa alle 10 000 juttua vuodessa. Euroopan neuvoston pysyvän Cepej-komitean raportin (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020) mukaan Suomessa saatetaan ensimmäisen asteen tuomioistuimissa vireille vähemmän riitaisia siviili- ja kauppaoikeudellisia asioita kuin yhdessäkään muussa 50 tutkitusta oikeusjärjestyksestä. Kärjäoikeudet myös antavat aiempaa harvemmin pääasiasratkaisuja, sillä riita-asioita ratkaistaan entistä enemmän jo valmisteluvaiheessa sovinnollisesti. Vastaavasti muutoksenhaku riita-asioissa on tullut aikaisempaa harvinaisemmaksi.

10. Oikeudenkäynnistä aiheutuu asianosaisille välittöminä oikeudenkäyntikuluina velvollisuus suorittaa palkkio ja kulut omalle oikeudenkäyntiasiamiehelle tai -avustajalle. Oikeudenkäynnin asianosaisen ja hänen asiamiehensä tai avustajansa välisestä toimeksiantosuhteesta ei ole laissa erillisiä säännöksiä, vaan palkkio määräytyy yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaan. Käytännössä palkkiosta voidaan sopia varsin vapaasti.

11. Asianosaiset voivat kattaa asiamiehelleen tai avustajalleen maksettavaa palkkiota oikeusturvavakuutuksen tai oikeusavun kautta. Oikeusturvavakuutuksen tavanomainen vakuutusmäärä on kuitenkin pysynyt jo vuosikymmeniä ennallaan, eikä se useinkaan riitä peittämään täysimääräisesti asianosaisen omia kuluja. Oikeusavun myöntämisen edellytykseksi asetettuja taloudellisia käyttövararajoja ei ole tarkistettu yli kymmeneen vuoteen. Tällä hetkellä oikeusavun ulkopuolelle jää huomattava osa ns. keskituloisista kotitalouksista. Oikeusturvavakuutuksesta tai oikeusavusta ei korvata asianosaisen maksettavaksi tuomittuja tai sovittuja vastapuolen oikeudenkäyntikuluja.

12. Oikeudenkäynnin voittaneen asianosaisen oikeus saada hävinneeltä asianosaiselta korvaus oikeudenkäyntikuluistaan rakentuu täyden korvauksen periaatteelle. Tätä korvausvelvollisuutta rajoittavat vaatimukset suoritettujen toimenpiteiden tarpeellisuudesta ja kulujen kohtuullisuudesta. Tuomioistuin ei kuitenkaan tutki vaatimuksen kohtuullisuutta viran puolesta, vaan hävinneen asianosaisen myöntäessä vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen oikeudenkäyntikulut on tuomittava vaaditun suuruisina. Oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen näkökulmasta täyden korvauksen periaate on ankara. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään eräistä tilanteista, joissa asian hävinnyt asianosainen ei pääsäännöstä huolimatta joudu korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja ainakaan täysimääräisinä. Säännökset koskevat kuitenkin poikkeustilanteita, ja säännöksiä on käytännössä sovellettu verraten harvoin.

Nykytilan arviointi

13. Oikeudenkäyntikulujen kasvu on ollut pitkäaikaista. Jo oikeudenkäyntikuluja koskevan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun edellisen uudistuksen keskeisimpänä tavoitteena on ollut alentaa perustellusta syytä käynnistyneen oikeudenkäynnin osallisen kuluriskiä (HE 107/1998 vp s. 1 ja 13). Nyt voidaan kuitenkin todeta, ettei tämä tavoite ole toteutunut.

14. Oikeudenkäyntikulujen kasvuun on vaikuttanut useita eri tekijöitä. Asianajopalveluita aiemmin koskeneista suositushinnoista on luovuttu ja asianajopalvelut ovat tulleet arvonlisäveron piiriin. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun täyden korvauksen periaatetta on vahvistettu. Riita-asian käsittelyä kärjäoikeudessa koskevaa lainsäädäntöä on uudistettu. Riita-asiat ovat muuttuneet aikaisempaa vaikeammiksi ja laajemmiksi, ja oikeudenkäynneissä riidellään jatkuvasti suuremmista summista. Riita-asioiden hoitamiseen käytetään ylipäänsä enemmän aikaa kuin aikaisemmin. Palkkiovaatimukset perustuvat pääsääntöisesti toimeksiantoon käytettyyn aikaan ja

mediaanituntiveloitus pääkäsitelyssä ratkaistuissa riita-asioissa, joissa ei ole ollut oikeusapua, on noussut selvästi.

15. Myöskään riita-asioiden vähenemiselle tuomioistuimissa ei ole osoitettavissa yhtä yksiselitteistä syytä. Riita-asioiden määrän vaihteluun ovat vaikuttaneet muun ohella kulloinkin vallinneet taloudelliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet. Riita-asioiden oikeudenkäyntien väheneminen on myös osaltaan seurausta riitojen sopimisen ja erilaisten sovittelumenettelyjen yleistymisestä, mitä on sinällään pidettävä yhteiskunnallisesti positiivisena ja tavoiteltavana asiana. Sovintojen edistämällä ja sovittelulla on monia etuja verrattuna oikeudenkäyntiin ja vaihtoehtoisilla riidanratkaisukeinoilla on tärkeä sija oikeudenhoidon järjestelmässä. Vaihtoehtoiset riidanratkaisukeinot eivät kuitenkaan voi korvata riita-asian oikeudenkäyntiä käräjäoikeudessa. Kaikki asiat eivät sovellu laadultaan sovittelaviksi. Sovittelu edellyttää, että riidan osapuolet ovat keskenään tasavertaisessa neuvotteluasemassa ja molemmilla osapuolilla on aito halu ratkaista riita sovinnollisesti. Jos sovitteluun turvaudutaan vain täysimittaisen oikeudenkäynnin aiheuttamien kustannusten pelossa, sovittelu ei ole riidan osapuolten todellinen valinta. Oikeusvaltiossa asianosaisilla on oltava aito mahdollisuus saattaa oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva asia riippumattoman tuomioistuimen ratkaistavaksi.

16. Arviomuistiossa esitettyjen selvitysten perusteella voidaan arvioida, että oikeudenkäynnistä aiheutuvien kustannusten kasvu on osaltaan vaikuttanut yksityishenkilöiden ja yhteisöjen halukkuuteen ja kykyyn saattaa oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskevia asioita tuomioistuimen käsiteltäväksi. Riita-asian oikeudenkäynnistä aiheutuu usein niin suuri taloudellinen riski, ettei oikeudenkäyntiin uskalleta ryhtyä. Riidan osapuolten näkökulmasta tällainen asiantila voi vaarantaa asianosaisten oikeusturvaa ja loukata heidän yhdenvertaisuuttaan. Taloudellisesti vahvemmalla osapuolella on vähävaraista paremmat edellytykset vaatia oikeuksiaan tuomioistuimessa. Vahvempi osapuoli voi myös oikeudenkäyntikuluriskin avulla painostaa heikompaa tämän kannalta epäedulliseen sovintoratkaisuun.

17. Korkea oikeudenkäyntikuluriski ei ole ongelma yksinomaan hävinneen asianosaisten näkökulmasta. Prosessikynnyksen nouseminen sen seurauksena on myös yhteiskunnallisesti merkittävä kysymys. Tuomioistuinlaitoksen ja koko oikeusvaltion legitimitetti on vaarassa rapautua, jos asianosaiset eivät enää uskalla tai kykene hakemaan oikeussuojaa tuomioistuimelta. Tämä on omiaan heikentämään luottamusta koko tuomioistuinlaitokseen. Myös edellytykset aineellisen oikeuden ja oikeusjärjestelmän kehittymiseen heikkenevät, kun tuomioistuimilla on aiempaa vähemmän mahdollisuuksia antaa ratkaisuja epäselvistä oikeuskysymyksistä, viime kädessä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksillä.

18. Korkein oikeus katsoo, että oikeudenkäyntikuluriskin pitkään jatkunut kasvu ja sen vaikutukset prosessikynnyksen kohoamiseen edellyttävät lainsäätäjältä viipymättä tehokkaita lainsäädännöllisiä toimenpiteitä asiantilan korjaamiseksi. On myös perusteltua jatkoselvittää laajemmin toimia, joilla pystyttäisiin toisaalta vaikuttamaan oikeudenkäynnistä aiheutuvien kustannusten kasvuun ja toisaalta tukemaan oikeudenkäynnin asianosaisten taloudellisia mahdollisuuksia vastata oikeudenkäynnistä aiheutuvista kustannuksista.

19. Lisäksi on syytä huomioida, että oikeudenkäynnin kustannusten kasvu ei ole ainoa prosessikynnystä nostanut tekijä, vaan merkityksellistä on myös ollut oikeudenkäyntien keston venyminen erityisesti pääkaupunkiseudun suurissa käräjäoikeuksissa, joissa käsitellään suuri osa koko maan laajoista riita-asioista. Eduskunnan lakivaliokunta on useissa yhteyksissä todennut, että oikeudenkäyntien viivästymistä ja sitä, ettei tilannetta ole saatu korjattua, on pidettävä erittäin huolestuttavana oikeusvaltion ja oikeusturvan toteutumisen kannalta (LaVL 11/2021 vp, LaVL 1/2021 vp s. 2 ja niissä viitatu). Hallitusohjelmassa on asetettu tavoitteeksi, että oikeudenhoidon riittävät resurssit turvataan ja oikeudenkäyntien kokonaiskestoa lyhennetään. Mainittujen tavoitteiden saavuttaminen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman tuomioistuinten perusrahoituksen oleellista ja pysyväisluonteista korotusta.

Arviomuistiossa esitetyt keinot

20. Keskeisenä ratkaisukeinona asianosaisten oikeudenkäyntikuluriskin alentamiseksi voidaan pitää toimia, joilla puututaan oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen voittaneen ja hävinneen asianosaisen välillä. Oikeudenkäynnin asianosaisen kannalta vaikeimmin hallittava kuluriski liittyy nimenomaan siihen, että hän voi joutua jutun hävitessään korvaamaan täysimääräisesti myös vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, joiden määrään hänellä ei yleensä ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa omilla toimillaan.

21. Oikeudenkäyntikuluriskiä olisi mahdollista pyrkiä alentamaan siten, että tuomioistuin määräisi nykyistä useammin asianosaiset vastaamaan itse omista oikeudenkäyntikuluistaan joko kokonaan tai osittain. Täyden korvauksen periaatteen lieventämistä jossain muodossa voidaan pitää kohtuuttoman oikeudenkäyntikuluriskin rajoittamiseksi perusteltuna, vaikka se merkitseekin sitä, ettei riita-asian voittanut asianosainen saa aina täyttä korvausta omista kustannuksistaan. Kohtuuttomien oikeudenkäyntikulujen vaikutukset eivät ulotu pelkästään kysymyksessä olevan riita-asian asianosaisiin, vaan ne heijastuvat oikeudenhoitoon kokonaisuudessaan. Tuomioistuimella tulisi olla mahdollisuus estää kestävämpään kehitykseen johtavat oikeudenkäyntikuluratkaisut oikeudenkäynneissä.

22. Tuomioistuin voi jo tällä hetkellä viran puolesta puuttua hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittaviin oikeudenkäyntikuluihin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla. Säännöksen soveltamisala on kuitenkin suppea ja se on tarkoitettu sovellettavaksi vain silloin, kun pääsäännön mukainen täysimääräinen korvausvelvollisuus olisi yksittäisessä tapauksessa ilmeisen kohtuuton lopputulos. Pykälän soveltamisalaa laajentamalla hävinnyt asianosainen voisi välttyä nykyistä useammin kohtuuttomalta oikeudenkäyntikulujen korvausvastuulta. Kohtuullisuusharkinnassa tulee huomioon otetuksi myös voittaneen asianosaisen asema, jolloin lopputulos ei muodostuisi kohtuuttomaksi myöskään voittaneen asianosaisen näkökulmasta.

23. Oikeudenkäyntikuluriskin alentamiseksi olisi perusteltua harkita myös mahdollisuutta säätää korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrästä. Käytännössä tämä merkitsisi korvaustaulukkoa, jossa olisi säädetty lähtökohtaiset enimmäismäärät sille, kuinka paljon hävinnyt asianosainen veloitettaisiin korvaamaan voittaneelle asianosaiselle oikeudellisesta avusta erilaisissa asioissa. Korvattavaksi tuomittaville oikeudenkäyntikuluille on jo tällä hetkellä säädetty rajat oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:n mukaisissa velkomusta tai häätöä koskevissa asioissa. Mainitun kaltaista euromääräistä kulutaksoitusta voisi pyrkiä laajentamaan ainakin intressiltään vähäisiin riita-asioihin. Vaihtoehtoisesti enimmäiskorvaustaulukko voisi perustua riidan intressiin ja oikeudenkäynnin päättymisvaiheeseen. Vähimmäistavoitteena mahdolliselle sääntelylle tulisi pitää sitä, että oikeudenkäyntikulujen määrän ei tulisi ylittää riidan kohteena olevaa intressiä kuin poikkeuksellisissa tapauksissa.

24. Vastapuolen korvattavaksi määrättävien oikeudenkäyntikulujen tuntiveloituksen rajoittaminen ja korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärän vahvistaminen jo asian valmistelussa ovat suomalaiselle oikeusjärjestelmälle vieraampia keinoja. Menettelyjen toimivuuden ja tehokkuuden arvioimiseksi on kuitenkin saatavissa kansainvälistä vertailupohjaa, joten näitäkään vaihtoehtoja ei ole tarkoituksenmukaista jättää pois asian jatkoselvittelystä.

25. Asianosaisten tietoisuuden lisääminen oikeudenkäynnistä aiheutuvista kustannuksista on kannatettavaa sekä yleisesti että kussakin yksittäisessä tapauksessa. Jo tällä hetkellä Suomen Asianajajaliiton palkkio-ohje edellyttää, että asianajajan on asiakkaan pyynnöstä ilmoitettava tehtävää vastaanottaessa palkkioperusteensa ja laskutuskäytäntönsä sekä arvioitava käytettävissään olevilla tiedoillaan tehtävän hoitamisesta veloittettava palkkio. Vaikka kuluarviot ovatkin asian alkuvaiheessa väistämättä varsin karkeita, niiden voidaan arvioida parantavan asiakkaan mahdollisuutta ennakoida oikeudenkäyntikuluriskin määrää ja harkita sitä, miten hän haluaa asiaansa ajettavan. Palkkio-ohje koskee vain asianajajia ja edellyttää asiakkaan pyyntöä. Asiakkaalle annettavan kustannusarvion käytön laajentaminen pakolliseksi ja myös luvan saaneisiin oikeudenkäyntiavustajiin edellyttäisi tällöin lainsäätäjän toimenpiteitä. Tällainen laajennus yhdessä hinnoittelun läpinäkyvyyden lisäämisen kanssa voisi olla perusteltua erityisesti kuluttajille tarjottavien asianajopalveluiden yhteydessä. Oikeudenkäyntikuluarvion pakollinen toimittaminen haastehakemuksen yhteydessä tuomioistuimelle sen sijaan todennäköisesti lisäisi tarpeettomasti oikeudenkäynnin vaatimaa työtä tällä toimenpiteellä saavutettavissa olevaan hyötyyn nähden.

26. Edellä mainittuja keinoja koskeviin selvityksiin tulisi ryhtyä välittömästi ja selvitysten perusteella tarvittaviin lainsäädäntötoimiin jo kuluvan vaalikauden aikana. Ei ole kuitenkaan realistista olettaa, että oikeudenkäynneistä aiheutuvien kustannusten kasvu kyettäisiin pysäyttämään yksinomaan näillä toimenpiteillä. Tämän vuoksi olisi perusteltua jatkaa pidemmällä aikavälillä myös seuraavien keinojen vaikuttavuuden arviointia.

27. Suurimmassa osassa Euroopan unionin jäsenvaltioista on yleisissä tuomioistuimissa riita-asioissa käytössä jossain muodossa ns. vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely. Riita-asia käsitellään tällöin yksinkertaistetussa riitamenettelyssä tavallisia riita-asioita nopeammin ja tuomioistuin johtaa prosessia tavallista aktiivisemmin. Tällaisen menettelyn edullisuus perustuu siihen, että asianosaiset

kykenevät ajamaan asiaansa itse, eikä heidän siten tarvitse maksaa oikeudenkäyntiasiamiehelleen tai -avustajalleen palkkiota. Kansainvälisen vertailuaineiston perusteella tällainen uudistus todennäköisesti laskisi prosessikynnystä menettelyn piiriin kuuluvissa asioissa. Menettely voisi siten edistää ihmisten ja yhteisöjen tosiasiallista pääsyä oikeuksiinsa pienissä asioissa, mikä parantaisi myös tuomioistuinten mahdollisuuksia hoitaa yhteiskunnallista tehtäväänsä oikeussuojan antajana ja konfliktinratkaisijana. Näitä tavoitteita voidaan pitää kannatettavina. Tuomioistuinten ratkaistavaksi tulevien riita-asioiden lisääntyminen edellyttäisi kuitenkin, että tuomioistuimien henkilöstöresursseja vahvistetaan pysyvästi vastaamaan niiden tarpeita, jotta käsittelyajat muissa asioissa eivät pidentyisi. Vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn käytöllä saavutettavien hyötyjen arvioiminen asian jatkoselvityksessä on kannatettavaa, mutta menettelyn käyttöönotto vaatii välttämättä riittävien taloudellisten resurssien samanaikaista kohdentamista tuomioistuinlaitokselle.

28. Asianajopalkkioiden hintasääntely olisi tehokas tapa rajoittaa oikeudenkäynneistä aiheutuvien kustannusten kasvua. Kuten arviomuistiossa on todettu, perustuslakivaliokunta ei ole nähnyt perustuslain 15 §:n omaisuuden suojan estävän tämän kaltaista hintasääntelyä. Jo tällä hetkellä oikeusapulain nojalla määrätyle yksityiselle avustajalle valtion varoista maksettavasta palkkiosta ja kulukorvauksesta säädetään valtioneuvoston asetuksella. Myöskään kilpailunrajoitukselliset näkökohdat eivät estä valtiota antamasta asianajopalveluiden hintoja koskevia määräyksiä tai suosituksia, kun niillä ei rajoiteta Euroopan unionin oikeuteen sisältyviä sijoittautumisvapautta ja palveluiden tarjoamisen vapautta. Hintasääntelyn varjopuolena kiinteät oikeudenkäyntipalkkiot voisivat johtaa siihen, ettei riita-asiaa aina ajettaisi parhaalla mahdollisella tavalla. Oikeudenkäynnit ovat hyvin erilaisia ja palkkioiden määrää on vaikea asettaa sellaiselle tasolle, joka vastaisi kategorisesti tietyn tyyppisen asian hoitamiseen käytettyä työpanosta. Hintasääntely olisi myös merkittävä poikkeama markkinatalouteen kuuluvasta sopimusvapaudesta, eikä sääntelyyn ole aiheellista ryhtyä harkitsemattomasti. Kysymyksessä olevan keinon käyttömahdollisuutta olisi kuitenkin perusteltua selvittää ainakin taloudelliselta intressiltään vähäisimpien ja kuluttajiin kohdistuvien riita-asioiden osalta.

29. Korkein oikeus yhtyy arviomuistiossa esitettyyn Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean näkemykseen siitä, että riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn hitaus ja sen aiheuttamat korkeat kustannukset eivät johdu niinkään prosessisäännöksistä vaan siitä, etteivät oikeudenkäyntimenettelyjen arvot ja tavoitteet ole kaikilta osin toteutuneet prosessitodellisuudessa (Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3, s. 209–210 ja 305). Lainsäädännöllä voidaan vaikuttaa vain rajallisesti asianosaisten prosessikäyttäytymiseen, eivätkä tuomioistuimet kaikilta osin käytä täysimääräisesti niille kuuluvaa toimivaltaa johtaa oikeudenkäyntiä. Näihin epäkohtiin on puututtu ja on edelleen tarpeen puuttua tehokkaalla koulutuksella. Kuten arviomuistiossa on todettu, oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen on epävarma keino oikeudenkäyntikuluriskin alentamiseksi. Oikeudenkäyntimenettelyä tai preklusiota koskevaa sääntelyä ei ole syytä ryhtyä muuttamaan vähäisin perustein ilman perusteellista vaikutusarviointia mahdollisten muutosten tuottamista hyödyistä ja haitoista.

30. Asian jatkoselvittelyyn on kuitenkin syytä nostaa harkittavaksi oikeudenkäyntimenettelyä koskeva muutosehdotus, jolla voisi olla mahdollista saavuttaa eräissä tilanteissa yksittäisen oikeudenkäynnin kokonaiskustannuksissa merkittävää laskua ja mahdollisesti välttyä muilta samaan

oikeuskysymykseen liittyviltä oikeudenkäynneiltä kokonaan. Kyse on ennakkopäätöskysymystä koskevasta menettelystä, jossa käräjäoikeus siirtäisi käsiteltävään olevassa asiassa ilmenevän ennakkopäätösarvoisen oikeuskysymyksen korkeimman oikeuden ratkaistavaksi. Saatuaan korkeimman oikeuden kannanoton laintulkintakysymykseen käräjäoikeus jatkaisi asian käsittelyä siltä pohjalta. Ennakkopäätöskysymystä koskevaa menettelyä on ehdotettu hovioikeuksien jatkokäsittelylupaa koskevassa oikeusministeriön komiteamietinnössä 2008:3, mutta menettelyä ei ole tuolloin otettu asian jatkovalmisteluun. Vaikka menettelyn tosiasiallinen käyttöala on suppea, mahdollisuus ennakkopäätöskysymyksen esittämiseen olisi joissain tilanteissa erittäin hyödyllinen. Ennakkopäätöskysymys sopisi tilanteisiin, joissa on käsillä selväpiirteiseen tosiseikastoon kytkeytyvä, yleisesti merkityksellinen ja ripeää selvittämistä kaipaava laintulkintaongelma, esimerkiksi lainuudistusten siirtymäsäännöksiin liittyvä tulkintakysymys. Korkeimman oikeuden kannanoton saaminen keskeiseen oikeuskysymykseen voisi jo oikeuskäsittelyn alkuvaiheissa kohdistaa käräjäoikeusmenettelyn oikeaan suuntaan, eliminoida tarpeettomia vaatimuksia ja turhaa todistelua, lyhentää alioikeusmenettelyä sekä tehdä muutoksenhaun hovioikeuteen ja korkeimpaan oikeuteen tarpeettomaksi. Ennakkopäätöskysymysmenettely palvelisi asianosaisten ja käytännön oikeuselämän tarpeita nopeuttamalla mahdollisuutta saada vastaus prejudikaattikysymykseen jo ennen käräjäoikeuden pääkäsittelyä.

31. Arviomuistiossa on esitetty myös muita vaihtoehtoisia keinoja oikeudenkäyntikulujen kasvun hillitsemiseksi tai oikeudenkäyntikuluriskin vähentämiseksi riita-asioissa. Korkein oikeus suhtautuu selvityksen tässä vaiheessa varauksellisesti näiden keinojen tarkoituksenmukaisuuteen ja kiinnittää huomiota erityisesti seuraavaan seikkaan.

32. Asianajopalveluiden saatavuudella ei ole ollut merkittävää vaikutusta oikeudenkäynnistä aiheutuvien kustannusten kasvuun. Oikeudenkäyntikulujen kasvu on ollut kiivainta pääkaupunkiseudulla, missä asianajopalveluita on tarjolla valtakunnallisesti parhaiten. Sen sijaan oikeudenkäyntikulujen kasvuun on vaikuttanut erityisesti se, että oikeudenkäyntiasiamiehet ja -avustajat eivät aina hahmota asian ratkaisemisen kannalta oleellisia oikeuskysymyksiä, minkä vuoksi riita-asioissa laaditaan tarpeettoman laajoja oikeudenkäyntikirjelmiä ja nimetään asiaan vaikuttamatonta todistelua. Asianajopalveluiden saatavuuden lisääminen alentamalla oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien kelpoisuusvaatimuksia tai lisäämällä juristien koulutusmääriä ei ratkaise tätä ongelmaa, päinvastoin. Käytettävillä keinoilla ei saa päätyä siihen, että oikeudenkäyntiavustajina toimisi enemmän henkilöitä, joilla ei ole siihen riittäviä taitoja ja valmiuksia. Heikkolaatuinen asianajo kuluttaa tarpeettomasti tuomioistuimien voimavaroja ja kasvattaa entisestään oikeudenkäyntien kustannuksia.

Muut asiaan vaikuttavat keinot

33. Oikeusavun ja oikeusturvavakuutuksen kehittäminen on rajattu nyt käsiteltävän arviomuistion ulkopuolella. Korkein oikeus pitää myös niiden arvioimista tärkeänä. Perustuslain 21 §:n 1 momentti, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohta sekä kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artikla edellyttävät, että jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä riippumattomassa ja puolueettomassa

tuomioistuimessa. Oikeudenkäyntikuluista aiheutuva ylivoimainen taloudellinen rasitus ei saisi muodostua esteeksi sille, että asianomainen voi tehokkaasti käyttää oikeuttaan saattaa asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi.

34. Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen on hyvin kannatettava tavoite. Tietyissä asiaryhmissä keskimääräiset käsittelyajat ovat niin pitkiä, että viivästymiset aiheuttavat jo vakavaa haittaa oikeusturvan toteutumiselle. Covid-19 -virusepidemian edellyttämät poikkeustoimet oikeudenkäyntien järjestämisessä ovat kasvattaneet edelleen tuomioistuinten jo ennestään suurta työpainetta. Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen edellyttää tuomioistuinlaitoksen resurssitilanteen oleellista ja pysyvää parantamista.

Presidentti Tatu Leppänen

Kansliapäällikkö Wilhelm Norrman

Esittely täysistunnossa 16.6.2021

Läsnä: Presidentti Leppänen sekä oikeusneuvokset Häyhä, Jokela, Sippo, Koponen, Kantor, Littunen, Huovila, Antila, Hirvelä, Engstrand, Mäkelä, Tammi-Salminen, Tapani, Ojala ja Turpeinen.

Norrman Wilhelm
Korkein oikeus